Təqvim yada salır

Şərq və Qərbin ortaq dəyərlərinə qapı açmış Azərbaycan şərqşünası

Xalqımız, ölkənin elmi-mədəni ictimaiyyəti hər il oktyabrın 10-da görkəmli alim, Azərbaycanda ilk qadın şərqşünas elmlər doktoru, professor Aida İmanquliyevanın dünyaya göz açmasının ildönümünü qədirbilənlik və dərin ehtiramla yad edir. 83 il əvvəl anadan olmuş, 53 il mənalı ömür sürmüş, zəngin və dəyərli irs qoyub getmiş Aida xanımın əziz xatirəsi əbədiyyətə qovuşandan sonrakı 30 ildə həmişə ürəklərdə yaşamış, sevgi-sayğılarla anılmışdır.

Xaqımız bu unudulmaz alimi dünya şöhrətli şərqşünas, öz məktəbini yaratmış və davamçılarını hazırlamış pedaqoq, incə qəlbli insan, mehriban və qayğıkeş ana kimi tanıyır və dəyərləndirir. Dərin nəzəri bilikləri, analitik təfəkkürü, zəngin mütaliəsi, bir neçə Şərq və Qərb dillərini bilməsi sayəsində apardığı tədqiqatlar və yazdığı əsərlər Aida İmanquliyevaya nəinki Sovet İttifaqında, digər ölkələrdə də bir alim olaraq böyük nüfuz gətirib. Görkəmli şərqşünas-alim Aida İmanquliyeva ərəb ədəbiyyatının tədqiqində yeni səhifə açıb.

Yaxın Şərq, xüsusən Ön Asiya tarixən elm-bilik beşiyi olub. Bu qədim irsi öyrənərək tatrixi ənənəni davam etdirənlərin, Şərqi dünyaya daha yaxından və əhatəli tanıdanların yolunu qəlbinin və qələminin nuruna qərq edənlərdən biri də şərqşünas alim, ərəb-məhcər ədəbiyyatının dünyada ilk qadın tədqiqatçısı, filologiya elmləri doktoru, professor Aida xanım İmanquliyeva idi.

Aida xanım 1962-ci ildə məzunu olduğu Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin “Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi” kafedrasından aspiranturaya daxil olub. Şərqşünas alim Rüstəm Əliyevin rəhbərliyi ilə “Qələmlər cəmiyyəti” və Mixail Nüaymənin onun yaradıcılığında rolu” mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində işləməyə başlayıb.

XIX–XX yüz illərdə Cənubi Amerikaya mühacirət etmiş Suriya və Livan ədiblərinin yaradıcılığına həsr olunan bu monoqrafiyada əsas məqsəd “ərəb-məhcər ədəbiyyatı”nın bu qatı ilə bağlı faktları bir araya toplamaq və bu ədəbiyyatı yaradanları dünyaya tanıtmaq idi. SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutuna ezam olunan Aida xanım Şərqin məşhur bilicilərindən biri hesab olunan İosif Braginskinin rəhbərliyi ilə dissertasiyasını tamamlayıb.

1966-cı ilin martında Şərq özünün gözəl bayramlarından birini – Novruzu qeyd etdiyi günlərdə Aida xanım İmanquliyeva hər iki məşhur elmi rəhbərinin xeyir-duası ilə namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək elmlər namizədi alimlik dərəcəsi alıb. Onun bahar bayramında şərqşünas alim, özü də ilk müsəlman, türk, azərbaycanlı şərqşünas qadın alim kimi özünü təsdiq etməsi Şərqin yeni günəşinin qadın, Ana üzündə parlaması idi.

Şərqdən Qərbə, Latın Amerikasına mühacirət edən ədiblərin yaradıcılığını tədqiq etməklə, onların əsərlərində qoyulan ideyaları müdafiə etməklə Aida İmanquliyevanın Hüseyn Cavid, Cübran Xəlil Cübran kimi ədiblərin əsərlərindəki müştərək ideyaların eyni ağrıdan boy aldığını, eyni amala xidmət etdiyini elmi əsaslarla sübut etməklə mənəvi dəyərlərimizə sahib çıxıb. O, dünyaya göz açanda Azərbaycanda repressiya, mənəvi terror hələ bitməmişdi. Aida xanımın ərəb-məhcər ədəbiyyatına könül verməsinin başlıca səbəbi Azərbaycan mühacirlərinin Vətən, torpaq sevgisini, yurd nisgilini anlamaq və anlatmaq hissi, duyğusu idi.

Tədqiq etdiyi ədiblərin yaradıcılıqları ilə bağlı elmi fikirlər irəli sürüb monoqrafiyalar yazmaqla bərabər, “Dünyanın dərki əslində qəlbin dərinliklərindəki gizli qatların oyanışı sayəsində mümkün olur” – deyən Aida xanımın şərqşünas alim kimi ən böyük uğuru onda idi ki, o, dövrün, mühitin ictimai-siyasi xəritəsini çəkir, ədəbi-bədii, fəlsəfi mühitlərin mənzərəsini yaradırdı. Sərhədlərin qapalı, ideya döyüşlərinin, soyuq müharibənin tüğyan etdiyi 60-cı illərdə bu fikirləri söyləmək o qədər də asan deyildi

İstedadlı və axtarış həvəsli şərqçünas kimi Aida İmanquliyeva Şərqin, Türk dünyasının o qadınlarından idi ki, xatun ucalığından, ana siqlətindən, alim dəyanətindən müsəlman dünyasına boylanır, onun inkişafını, cəhalətdən və səfalətdən qurtuluşunu ideya və məfkurə birliyində görürdü. Aida xanım “Qələmlər Birliyi” ilə Avropaya, Latın Amerikasına müsəlman mədəniyyəti və dəyəri gətirən ərəb fədailərinin haqq səsinə dönən Mixail Nüaymə irsinin carçısına çevrilərək söyləyirdi: “Mixail Nüaymə yeni həyat quruculuğu prosesinə böyük enerji, heyrətamiz fədakarlıqla qoşulan və bu hərəkatda öz tarixi keçmişinin özünəməxsusluğunu və zənginliyini unutmayan ərəb ziyalılarının ən qabaqcıl, həsas və istedadlı oğulları sırasında olmuşdur”.

“Mixail Nüaymə və “Qələmlər Birliyi” elmi tədqiqatından sonra Aida İmanquliyevanın ikinci ən böyük əsəri 1975-ci ildə işıq üzü görmüş “Cübran Xəlil Cübran” monoqrafiyasıdır. Uzaq Amerikada – Nyu-Yorkda ərəb ziyalılarını birləşdirən ideya və məfkurə birliyindən söhbət açan Aida xanım Cübran Xəlil Cübranın da yaradıcısı, qurucusu olduğu cəmiyyətin əhəmiyyətindən danışarkən qeyd edir: “Bu cəmiyyətin yaranması yeni ərəb mədəniyyətinin inkişafında görkəmli rol oynayan təzə və böyük ədəbi məktəbin meydana gəlməsi demək idi”.

Aida İmanquliyeva Şərqin bu istedadlı qələm və fırça sahibinin haqqa xidmət etdiyini söyləyirdi: “Cübran Xəlil Cübran hansı məsələdən danışırsa danışsın, o, həmişə mütəfəkkir, böyük sənətkar, söz ustası və öz xalqını, bütün bəşəriyyəti hədsiz dərəcədə sevən bir insan olaraq qalır”. Aida xanım bütün ömrünü “Müasir ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” monoqrafiyası ilə yeni bir dünya – müasir ərəb ədəbiyyatı ilə bağlı sanballı mənbə yaratmış oldu. 1992-ci ildə işıq üzü görən kitab bu böyük alimin elmi ictimayyətə təqdim etdiyi son tədqiqat işi olsa da, möhtəşəm əsər idi.

Şərqşünas alim kimi arxada qoyduğu 30 ilə elmi abidə ucaldan Aida İmanquliyeva ərəb ədəbiyyatı korifeylərinin fikirlərini, düşüncələrini tədqiqata cəlb edə-edə özü də məşhurlaşır, layiqli nüfuz qazanırdı. Akademik üslubdan çox elmi, bədii, publisistik ruha köklənən Aida xanım bu əsəri ilə özünün təkcə alim, şərqşünas imicini deyil, şair, yazıçı, mütərcim obrazını da formalaşdırırdı. Onun bu zəkası və fəadakarlığı ərəb-məhcər ədəbiyyatının müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş məqalələrində, şəxsən özünün təşkil etdiyi konfrans və simpoziumlarda aydın görünürdü. Şərqşünas alimlər Ziya Bünyadov, Vasim Məmmədəliyev, İosif Braginski, İrina Bılik, Anna Dolinina, Aleksandr Kudelin, Valeriya Kripçenko, Malik Qarayev, İ.Filiştinski, O.Frolova dəfələrlə onun elmi mülahizə və qənaətlərinə şərik çıxırdılar.

Bir vaxtlar təhsil aldığı Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsində ərəb filologiyasından mühazirələr oxuyan professor Aida İmanquliyeva pedaqoq alim kimi Azərbaycan, ərəb, rus və Avropa ədəbiyyatlarının müqayisəsini verir, biri digərindən qidalanaraq formalaşan bu ədəbiyyatların bəşəriyyətə bəxş etdiyi dəyərlərdən soraqçı olur, müasir ərəb ədiblərinin əsərlərinin tərcümə olunmasını ədəbi-mədəni əlaqələrimizin inkişafında körpü hesab edirdi. Aida xanım ömrünün 30 ilini təmənnasız sərf etdiyi, məhəbbətlə bağlışladığı şərqşünaslıq elmində öz möhürünü vurdu. Adını Azərbaycanın və dünyanın tanınmış şərqşünaslarının, ərəbşünas alimlərin cərgəsinə yazdı.

Tanrının ona bəxş etdiyi istedadın, zahiri və batini kamilliyin, gözəlliyin işığını milli şərqşünaslıq elmimizin üzərinə salan Aida xanım əhatəli yaradıcılığı ilə “Ərəb filologiyası məsələləri”, “Yaxın və Orta Şərq”, “Sovet şərqşünaslığının problemləri və perspektivləri”, “Şərqin problemləri: tarix və müasirlik”, “Romantizmin problemləri və Şərq” adlı əsərləri və məqalələri ilə Şərqin təkcə ədəbi-fəlsəfi baxışlarına deyil, ictimai-siyasi quruluşuna, yaşam tərzinə də aydınlıq gətirdi.

Görkəmli şərqşünasın cismani yoxluğu 1992-ci il sentyabrın 19-dan hesablanır. “Məhəbbət və gözəllik, ağıl və kamal elə mənəvi işıqdır ki, qəlbi nurlandırır”– deyən, elmi əsərləri, daxili və zahiri gözəlliyi ilə nümunəyə çevrilən, ömrünün yarısından şoxunu həsr etdiyi əsərləri ilə dəyərlərin əyarına çevrilən Aida xanım İmanquliyeva Şərqlə Qərbin ortaq dəyərlərinin aynası olan əsərlərində yaşayır. Bu məqamda ünvanına sısləndirmək istədiyim bir fikir var. Qərbli filosof Emerson deyir: “Dahilərin bioqrafiyası qısa olur, çünki onların bütün həyatı yaradıcılığındadır”.

“İnsanın etdiyi xeyirxahlıq zahiri mərasimlərə riayət etməkdən yüksəkdə durur və buna görə onu mükafatlandıran Allah üçün daha əziz, daha istəniləndir” kəlamı ilə yerin və göyün mükafatına, Tanrının lütfünə layiq görülən Aida xanım indi həmişəyaşar və zəngin elmi-nəzəri irsində, özü kimi Vətənə sədaqətlə xidmət edə övladlarının, nəvələrinin və yetirmələrinin arzu-əməllərində yaşayır.

Şərəf CƏLİLLİ,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent